ئەدەب و ئایدیۆلۆژیا ... ناڵە حەسەن

_ تێگەیشتنێک بۆ ئەدەب

بۆ تێگەیشتن لە ئەدەب دەکرێ ئەو قسەیەی (تێری ئیگڵتن) بە نموونە بهێنینەوە ، کە لە کتێبی ‘تیۆری ئەدەبیدا ‘ لە وەڵام بە پرسیاری ئەدەب چییە دا ؟ دەڵێ (تۆ دەتوانی ئەدەب وەک نووسینی خەیاڵی لە تێگەیشتنی داستانەوە پێناسە بکەیت ، واتە نووسینێک کە دەقاودەق ڕاستی نییە بەڵام ، کورترین سەرنجدان لەوەی خەڵک بە گشتی دەیخەنە ژێر ناونیشانی ئەدەبەوە ، نیشانی دەدات ، ئەوە پێناسەیەکی تەواو نییە بۆ ئەدەب ..!) . دروست وایە ، ئەوەی کە پێناسەکردنی ئەدەب کارێکی گونجاو نییە .

چونکە ئەدەب لە چوارچێوەی یەک مانادا جێگەی نابێتەوە ، زۆتر لە گۆشە نیگا و مانایەک لەخۆ دەگرێت . چونکە بە یەک مانا و بۆ یەک بینین ، ناتوانین پێی بە ڕووبەرە فراوانەکەی ئەدەب ببەین . ئەدەبیش وەک شیعر و مۆسیقا و عەشق بوونێکی گەردوونی هەیە ، هەموو ئەو چەمکانەش کە بوونێکی گەردوونییان هەیە ، ناتوانین لە یەک ئاستدا بیانخوێنینەوە و مانایان بۆ دیاری بکەین . دەکرێ ئەدەب / هەوڵدانێک بێت بۆ بە سیستەماتیککردن و چڕکردنەوەی زمان تا ئاستی جیاکردنەوەی لە قسەی ڕۆژانە .. یان وەک لەلای فۆرمالیستەکان ،(ئەدەب بە شێوەیەکی گەوهەری بریتی بوو ، لە جێبەجێکردنی زانستی زمان لە توێژینەوە ئەدەبییەکاندا .. ،) لەم گۆشەنیگایانەوە ئەو ڕاستییە دەبینین کە / ئەدەب هەندەی بایەخدانە بە بنیاد و ڕێکخستنی زمان ، هەندە بەشکە و هەرگیز هیچ بیروباوەڕێک و لەهەمانکات ئاوێنەی ململانێ و ڕاستییە کۆمەڵایەتییەکان نییە . چونکە لە بنەڕەتدا ئەدەب نووسینەوەی ژیانە یان دیوە نادیار و شاراوەکانی مرۆڤە بە تواناکانی خەیاڵ ، ئێمە لەم وتارەماندا خۆمان نابەستینەوە بەوەی کە ماناکانی ئەدەب چین ؟ بەڵام بۆمان گرینگە تێگەیشتنێکی دروستمان بۆ ئەدەب هەبێت . ئەدەب هەر مانایەکی هەبێت ، بە بڕوای من (چەقی ئیشکردنی ئەدەب لەسەر مرۆڤ و بەها مرۆییەکانە ..!) ، واتە هەر ئەمە ئامانج و هەرە سەرەکییەکانییەتی .

بۆیە مرۆڤ لە ڕێگەی ئەدەبەوە هەوڵدەدا ، تەعبیر لە ئارەزووەکان و

خەونەکان و غەریزەو حەزەکانی خۆی بکات ، وێنەی / خولیا و ئومێد و خەزگەکانی خۆی بکێشێ .. بیرەوەرییەکانی خۆی بنووسێتەوە ، بەداوەک ڕابردوو و ئێستا و ئایندەی خۆی بەیەکەوە گرێبدات . دەتوانێ پەیوەندییەکانی خۆی / بە ناوەوە و دەرەوەی خۆی دیاری بکات و ڕێکییان بخات ، ئەدەب دەتوانێ قسە لەسەر هەموو ئەو چەمک و گێشە و ڕووبەرانە بکات کە پەیوەندییان بە مرۆڤ و ژیانی مرۆڤەکانەوە هەیە ، مەبەستمە ئەوە بڵێم / ئەدەب لەو ڕووبەرە فراوانە ئیشدەکات کە بە ئەندازەی ژیان یان خەون و خەیاڵ بەرین و فراوانە ، کە هیچ سنووربەندی و چوارچێوەیەک ، ناتوانن بیگرنە خۆ . وە بە هیچ مەبەست و مەرامێکیش ناتوانین بازنەیەکی بەدەوردا بکێشین و ڕووبەرە فراوانەکەی بچووک بکەینەوە .

_ ئەدەب و ئایدیۆلۆژیا

دیارە هەموو ئایدیۆلۆژیایەک بەرنامەیەکی دیاریکراوی هەیە بۆ گەیشتن بە ئامانجێک ، هەموو ئایدیۆلۆژیایەک مەبەستییەتی کۆمەڵگە بەرەو ئەو ئاراستەیە بەرێت کە ئاسۆ و ڕێگاکانی لە بەرنامەکەیاندا نەخشەی بۆ کێشراوە . بۆ نموونە / ئایدیۆلۆژیای مارکسیزم ، مەبەستییەتی کۆمەڵگە بەرەو سۆشیالیزم و کۆمۆنیزم بەرێت و لەم ڕێگایەوە هەوڵدەدەن دنیایەکی بێ چین و چەوسانەوە بهێننە ئاراوە ، دیارە ئیدیۆلۆژیای ناسیۆنالیزم و ئاینگەراکانیش هەر بەهامنشەوە . هەرئایدیۆلۆژیایەک پەیوەستی بە حیزبێک هەیە کە بیکەن بە ئامرازێک ، بۆ بڵاوبوونەوەی بەرنامەکەیان و گەیاندنی پەیام و نەخشە ڕێگاکانییان ، لەو سەرەوەش هەنگاونان بەرەو دوا خاڵی ئامانجییان کە گەیشتنە بە ترۆپکی دەسەڵات . لەم پێناوەدا سوود لە هەموو چالاکییە مرۆییەکان دەبینن . بۆ نموونە / ئەدەب ، هونەر ، شانۆ ، مۆسیقا ، وەرزش ، … . هەوڵدەدەن ئەم چالاکییە مرۆییانە لە ڕێگەی حیزب و ڕێکخراوەکانییان بەکاریان بهێنن .. بۆ بردنە پێشەوەی بەرنامە و بەرفراوانبوونی پێگەیان لەناو جەماوەردا . لەوەوەش گەیشتن بە ئامانجە سەرەکییەکەیان و پێکهێنانی دەوڵەتێک بەو شوناسەی لە چوارچێوەی بەرنامە دیاریکراوەکەی خۆیان . کەواتە ئەدەب وەک بەرهەمی بیری مرۆڤ ، ئایدیۆلۆژیا و ئایدیۆلۆژیستەکان وەکو هەکارێک مامەڵەی لەگەڵ دەکەن ، واتە لای ئەوان ئەدەب (هەکارە نەک ئامانج) .

لێرەدا ، ئەدەب ناتەبا و دژ دەتەوە لەگەڵ ئایدیۆلۆژیا . چونکە لە بنەڕەتدا ، ئەدەب (ئامانجە نەک هەکار) . ئەدەب ئامانجە بۆ گەیشتن بە ڕووبەری جوانی ، ئامانجە بۆ گەشەکردن و نوێبوونەوەی

زمان ، ئامانجە بە ئارامبوونەوەی دەروونی مرۆڤ و پڕکردنی لە چێژ ، ئامانجە بە بەها مرۆییەکان و زۆر شتیتر …! بەڵام ئایدیۆلۆژیا هیچ بەهایەک بە ئەم ئامانجانەی ئەدەب دانانێت و وەک هۆکارێک بەکاری دەهێنێت . واتە ئەدەب لە هەموو بەها و ئامانجەکانی دادەشۆرێت .. تا ئەو ئاستەی ئەگەر ئەدەب بەو ئاراستە دیاریکراوەی ئایدیۆلۆژییەکان ئیش نەکات بە ئامرازێکی بە کەڵک و بە بەها چاولێدەکرێت . نووسەر و ئەدیبەکانیش مەحکوم دەبن بەلادان و دەیان ناو و ناتۆرەی دروستکراو..! بە نموونە مارکسیستەکان بە نووسەرەکانی دەرەوەی خۆیان دەڵێن (نووسەری بۆرژوازی ، لیبراڵ ، ڕۆشنفیکر …) زۆر ناویتر ، هەرچەندە ڕۆشنفیکر بەمانای ڕووناکبیر دێت بەڵام ئەوان ، بە دیدێکی نێگەتیف بەکاری دەهێنن بە مانای (کەسێکی لاتەریک و بێئاگا ، دوور لە سیاسەت و خەبات ، قەڵەم بەدەستێکی ناجەماوەری …) ئیسلامییەکانیش نووسەرەکانی دەرەوەی خۆیان بەتایبەت ، نووسەرە سۆشیالیست و کۆمۆنیستەکان ، بە کافر و مولحید لە قەڵەم دەدەن و نوسینەکانیشیان بە شتێکی بێبەها چاولێدەکەن ، ناسیۆنالیست و نەتەوەپەرستەکانیش بەهەمانشێوە ، باس لە تابووری پێنج و خائین بەخاک و نیشتیمان و دەستی دەرەکی و زۆر توهمەت و ناو و ناتۆرەیتر . لێرەدا دەبینین ، هەموو ئایدیۆلۆژییەکان بەبێ جیاوازی هیچ بەهایەک بە ئەدەبی دەرەوەی بازنەکانی خۆیان دانانێن …! هەموویان ئەدەب وەک هۆکارێک و وەک دەزگایەک یان ڕێکخراوێکی حیزبی سەیر دەکەن ، نووسەر و ئەدیبەکانیش وەکو کەسانی وابەستە و کۆیلە و ملکەچ دەبینن . ئەوان نایانەوێت لەوە تێبگەن کەوا ئەدەب یان نووسین هەوڵێکی تاکە کەسییە ، نووسەرەکان لەنێو ئەدەبدا قسەی دڵی خۆیان دەکەن..! ئەوان نایانەوێت گوێبیستی ئەوە بن کەوا ئەدەب کردەیەکی زمانەوانییە و بارگاوییە بە مەعریفە ، ڕەنگە ئەو مەعریفەیە و ئەو ئاگاییە بە نووسین و داهێنان ، بە کەسایەتی و سەربەخۆیی تاک ، ڕێگە نەدات نووسەر قەڵەمەکەی کۆیلە و وابەستە بێت بە ئایدیۆلۆژیا و لایەنێکی دیاریکراو ..! بۆیە هەروەک لەسەرەتا باسمانکرد ، ئەدەب لە ڕووبەرێک ئیشدەکات کە بە ئەندازەی خەون و خەیاڵ بەرین و فراوانە ، بەهیچ دەلیل و هۆکار و ئایدیۆلۆژیایەک ناتوانین ئەم ڕووبەرە فراوانە لە ئەدەب بەرتەسک بکەینەوە یان بازنەیەکی بەدەوردا بکێشین .

لەماناو تێگەیشتنە مرۆییەکەی دووری خەینەوە و دایببڕێنین . ئەدەب ڕەگڕیشە و قەدوباڵای خۆی بەهیچ ڕەنگێکی دیاریکراو ڕەنگ ناکات ، ناتوانێ هیچ ماسکێکی دیاریکراو بپۆشێ ..! ئەدەب بە بیانووی هیچ

مەبەست و ئایدیۆلۆژیایەک پۆلین ناکرێ و ناتوانین ئیزمە
ئایدیۆلۆژییەکانی بەبەردا بکەین . مەبەستمە ئەوە بڵێم ، لە
نووسینێک یان ڕۆمانێک یان هەر دەقێکی ئەدەبی کاتێک ، ناوەڕۆکەکەی
هاوتەریب و هاوڕا دێتەوە لەگەڵ بەرنامە و ئاسۆ و ئامانجەکانی
ئایدیۆلۆژیایەکی دیاریکراو ، ئەوە بەو مانایە نایەت کە ئەدەبەکەی
بخاتە خزمەت و ژێر ڕکێفی ئەو ئایدیۆلۆژیایە ، ناوێک یان پاشگرێک
بە ئەدەبەکەیە بلکێنێ .. بۆ نموونە ڕۆمانی (دایک) ی مەگسیم
گۆڕکێ ، ڕاستە بە دیدگایەکی سۆشیالیستانە نووسراوە و بە پراکتیکی
نەخشەی خەباتی چینی کرێکارانی ڕووس دەکێشێ ، بەڵام کرێکارانی
ڕووس بەشێکن لە کرێکارانی دنیا ، دەکرێ ئەم شاکارە جیهانییە
ئاوێنەیەک و سەرچاوەیەکی لەزەتبەخش بێت بۆ هەموو کرێکاران و
خوێنەرانی دنیا ، دوای ئەوە ، هەموو کرێکاران و خوێنەرانی دنیاش
سۆشیالیست نین ، بەبڕوای ئێمە وا پێویست دەکات ، ئەم شاکارانە
ل□ نێو رووبەرە گەردوونییەکە بههڵێنەوە پێویست بەوە ناکات بە
ئەدەبی سۆشیالیستی ناویان بەرین و لە ماهییەتە گەردوونیی□کەیان
کەم بکەینەوە ، چونکە کرێکار هەر کرێکارە لە هەر کوێیەکی دنیا
بێت ، یان سەر بە هەر ئایین و ئایدیۆلۆژیایەک بێت ، لە بەرامبەر
کێشەی (کار و سەرمایە) دەرگیری هەمان کێشە و گرفتن ، وە
دواجاریش / شاکارە گەردوونییەکان موڵکی هەموو مر□قایەتین نەک
دەستە تاخمە و ئایدیۆلۆژیایەکی دیاریکراو ، یان بۆ نموونە
ئەدەبەکەی (بەختیار عەلی) ل□ نێو ڕۆمانەکانی لە زۆرشوێن ، باس
لە ئەنفال و کۆڕەو و شۆڕشی کورد و جەور و ستەمی کورد بەدەست
ڕژێمی بەعسەوە دەکات بەڵام ، ناتوانین ئەدەبەکەی بەختیار عەلی بە
ئەدەبی ناسیۆنالیستی ناوبەرین ، چونکە ڕۆمانەکانی بەختیار لە
بنەڕەتدا ، بە دیدگایەکی گەردوونی و بە خەیاڵێکی گەردوونییەوە
نووسراون بۆیە ، دوورنمایەکی مرۆیی و گەردوونییان هەیە ، هەر
ل□ نێو ئەم ڕووبەرە گەردوونییەش دەمێننەوە .

وەک چۆن ئەدەبەکەی (ڤۆلتێر و ژانژاك ڕۆسۆ) ڕۆڵێکی گەورەیان بینی
لە گۆڕانە سیاسی و ئابوورییەکانی فەڕەنسا تا ئاستی گۆڕینی
سیستەمی دەرەبەگی و ئەریستۆکراتی ، لە پێناو ژیانێکی ئازاد و
ڕەهادا ، داوای ڕزگاربوونییان دەکرد لەدەست دابونەریتە
کۆنەپارێزەکەی ئەوکاتە و بۆ ئەم مەبەستە شەڕی خورافە و ئایین و
کلێساکانییان دەکرد ، لەم پێناوەدا بە تایبەت ڤۆلتێر ڕووب□□□ووی
هەڕەشە و کوشتن و زیندان و مەنفا دەبوویەوە ، بەڵام ئەدەبەکەیان
جگە لە ئەدەب و جگە لە شوناسی مر□قایەتی هیچ پاشگرێکی پێوە نەلکا
، دیارە بۆ ئەدەبی (شکسپیر و تۆلستۆ و دەستۆفسکی و گابریل

کارسیا مارکیز و …) ، ئەدەبی هەموو گەورە نووسەرانی جیهانیش
بەهەمانشێوە .

لێرەدا مەبەستمان ئەوە نییە هەرچی پاشگرێک و ناوێک بۆ ئەدەب
ڕەتکەینەوە ، هەندێک پاشگر و ناو بەهۆی تایبەتمەندییانەوە بە
ئەدەبەوە دەلکێن ئەوە ئاساییە چونکە ، هیچ سنووربربەندییەک بۆ
ئەدەب دانانێن و لە بەهاو ڕووبەرە فراوانەکەی کەم ناکەنەوە ، بۆ
نموونە (ئەدەبی منداڵ□) ، دیارە بەهۆی تایبەتمەندی منداڵ□ان و
باری تەمەن و دەروون و بیرکردنەوە و ئاستی وەرگرتنییان ، دەبێ بە
شێواز و فۆڕمێکی تایبەت و گونجاو بە منداڵ□ان بنووسرێت ، یان (
چیڕۆکی خۆشەویستی) یان (ئەدەبی لیریک) ، ئەمانە بە فۆڕم و
شێوە زمانێکی تایبەت دەنووسرێن و لەهەمانکات شوناسە مرۆیی و
گەردوونییەکەیان لەدەست نادەن .

بەڵام ئەگەر بڵێین ئەدەبی (ژنان و پیاوان) ، ئەم جۆرە پۆلین و
ناوبردنە لە تایبەتمەندی دەچێتە دەرەوە و دەچێتە خانەی
سنووربربەندی ، وەک چۆن ئیزمە ئایدیۆلۆژییەکانی وەک (سۆشیالیزم و
ناسیۆنالیزم و ئیسلامیزم و … هتد) ئەم پاشگرانە دەچنە خانەی
سنووربربەندییەوە ، ئەدەب ناتەبا و دژ دێتەوە لەگەڵ ئەم ئیزمانە ،
بەڵام ئیزم و پاشگری قوتابخانە ئەدەبییەکان وەک (سومبولیزم ،
دادایزم ، سوریالیزم ، فۆرمالیزم … هتد) لێرەدا دەبینین ،
ئەدەب هاوتەبا و ڕێک دێتەوە لەگەڵ ئەم ناو و ئیزمانە چونکە ، ئەم
ناوانە بەهۆی تایبەتمەندی زمان و شێوازی جیا و داهێنانی نوێوە
دێنە بوون ، ئەمانە ڕووبەری ئەدەب فراوانتر دەکەن و خشتێک دەخەنە
سەردیواری ئەدەب و پەیکەرەی ئەدەب توندوتۆڵتر دەکەن .
لەلایەکیترەوە ، ناتوانین ناتەبایی و شەڕ و ململانێی نێوان
ئایدیۆلۆژییەکان بگوازینەوە نێو پانتایی ئەدەب ، بۆ نموونە / (
ئەدەبی سۆشیالیستی) لەلایەن کەسانی ئاینپەروەر و نیشتیمانپەروەر
، داهێنان و جوانییەکانی ئەم ئەدەبە نابیندرێ .. ! لە هەمانکات
وەکو ئەوانیش چێژی لێنابینن ، چونکە لە بنەڕەتەوە خۆیان سەر بە
ئایدیۆلۆژیایەکی جیاوازن و ئایدیۆلۆژییەکەشیان لە شەڕو
ململانێیەکی ڕیشەیی و سەختدان ، ڕەنگە داهێنانەکانی یەکتر بێبەها
چاولێبکەن .

یان ئەگەر بەهۆی پاساوی ڕزگاری نیشتیمانی و نەتەوە و ڕزگارکردنی
چینیك بە دەستی چینێکیتر و یان ڕزگارکردنی ئاینێک بە دەستی
ئاینێکی ترەوە … ، (ئەدەب لە پێناو ئەدەب) ڕەتکەینەوە و وەک
چەکێکی شۆشگێڕانە ئەدەب بخەینە خزمەت مر□ق ب□ سەرکەوتن و

بدستهنانی زگاری و ئازادی و ژیانکی خشبخت بام ، دب لو تبگین کوا ، ئدب ئازادی و زگاری ب مرقکان ب دست ناهنن ، هروک (سارتر) یش بوای وابوو ک ، ئدب دتوان مرقکان والبکات بیر ل ئازادی و زگاری بکنو . ئدب ناتوان کمگیکی ب چین و چوسانو بدستبهن ، بام مرقکان دتوانن ل گی ئدبو ئو وشیاری و معریفی بدستبهنن ک بیر ل ژیانکی خشبخت و بیر ل ئازادی و ل کمگیکی ب چین و چاوسانو بکنو .. لیرو بو دگین کوا ئدب ملکچ و وابستیی ب هیچ ئایدیلژیا و برنامیکی دیاریکراوی تایبت نیی ، ل ئدبدا هیچ بیرکردنویک ب تنها بوونکی های نیی ، ئدب ل گی زمانو ئیش لسر وژاندنی پرسیار و گومان و نامبوون دکات ، ل برگکی جوانکاری و بمبستی برهمهنانی جوانی .. جوانیش هم ل ئدب و ل هموو شتکانیتر بوونکی ژیی هی . نامبوونیش دخک ک مرق ل جوهری سایتی خی دادبن یان دووریدخاتو .
ب ئایدیلژیاش (گومان و نامبوون) دوو چمکی توورهات و بمانان .

چونک گومان و نامبوون تنانت پرسیاریش دخکی ناجگیر و شلق و ناتبایان هی ل پگی ئایدیلژیادا ، مانو ل نو گومان و اایی لای مرق ئایدیلژیستکان ب عیبوعارکی گور چاولدکرت . چونک ل ئایدیلژیادا ل چوارچوی ئو برنامی دیاریکراودا ، وامی پرسیارکان دراونتو و گاچارکان ب گیشتن ب زگاری و خشبختی دیرایکراون ، مرق ئایدیلژیستکان دب وابستی ئم برنامی بن و لسری بن ، کچی ل بنتدا ، (گاچار ب کشکان هنابژردر بکو دادهندر .. ! مرق خی دتوان گاچار ب کشو گرفتکانی خی دابهن ، نک گایکی پشوخت ب ئاسیکی دیاریکراو ب ئامانجکی دیاریکراو هبژر) . ئدب بم ماسک و بم جست کخراویی و بم قمی وابستیی ناتوان ئیش بکات و داهنان بکات . نووسر ناتوان ب پنجکان و قمکی خی ، سنوورک یان بازنیک ب دوری خیا و بیرکردنوکانی خی بکشت .

ناتوان بوخچی ئارزووکان و بار دروونییکی خی فرامش بکات ، ت ناتوانی بسر دیوی ناوی خت بازبدیت و دیوی ناووی ئوانیتر بکشیت ، وکچن ، ناتوانی زنجیر ل دست و پنجکانی خت بکیت و لهوی پچاندنی زنجیری دستی ئوانیتر بیت . چونک

ئەدەب لە بنەڕەتدا / فڕینە لە نێو ڕووبەری زمان و خەیاڵ و بیرکردنەوە ، فڕینە لە نێو بۆشایی دەروون و حەزوئارەزووەکانی خود ، نووسینەوەی گومانەکان و نائومێدییەکان و دەروونە تێکشکاوەکانە . یان ڕەسمکردن و نووسینەوەی وێنەکانە ، نووسینەوەی ئەم جوولە و شەپۆلانەیە کە ناوەوەی مرۆڤ دەجوولێنن و ئاراستەی ڕۆیشتنی دیاریدەکات . بەڵام بە ئایدیۆلۆژیا خەشلکردن بە گرفت و موعاناتە تاکەکەسییەکان دۆخێکی نەخوازراو و بارێکی نەگەتیڤە .

چونکە لە بەها پیرۆزەکانی ئایدیۆلۆژیا و بەرنامەکە دووردەکەوییەوە . یان بە کەسێکی(لادەر) ناوزەد دەکرێیت . هەروەک لە کتێبی (تیۆری ئەدەبی) دا هاتووە و دەڵێ (ئەگەر مارکس سەیری دەرئەنجامەکانی پێداویستی ئەمە بە کارکردن بکات ، لە ڕوانگەی پەیوەستکردنییەوە بە پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان و چینە کۆمەڵایەتییەکان و ئەو شێوازانەی سیاسەتەوە کە بەدوایاندا دێت ، ئەوا فرۆید سەیری تێوەئاڵاندنی ئەو پێویستییە دەکات بە ژیانی دەروونییەوە ، ئەم ناتەبایی و پارادۆکسە کە کارەکەی ئەوی لەسەر دەوەستێت ، ئەوەیە کە نابین بەوەی کە هەیین ..!) . دەبینین (فرۆید) سەیری تێوەئاڵاندن و پەیوەندییەکان و پەیوەستییان دەکات بە باری دەروونیی و ململانێی دەروونییەکانەوە ، دەکرێ ئەم بیرکردنەوەیەی فرۆید ببەستێ بیرکردنەوەی نووسەرێک کە لە نێو دەقێکی شیعری یان لە نێو چیرۆک و ڕۆمانێک ئیشی لەسەر بکات ، بەڵام بە ئایدیۆلۆژیا / ئیشکردن لەسەر ئەم بارە دەروونییە و کێشە دەروونییانەی خود کارێکی نەخوازراو و ناتەندروستە . چونکە ئایدیۆلۆژیا نووسەر و ئەدیبی گوشەگیر و یاخی ناوێت . باوەڕیان بە جیاوازی و ڕەتکردنەوە نییە ، بەڵام لە بنەڕەتدا / قسەکردن لەسەر سروشتی غەریزەکانی مرۆڤ و وەهم و نائومێدییەکانی خود ، بە بڕوای ئەمە ئەوە یەکێکە لە هەرە سەرەکییەکانی ئەدەب . چونکە ئەدەب ئیش لەسەر دروستکردنەوەی مرۆڤ دەکات .. دواجار دەتوانین بڵێین / کاریگەری ئایدیۆلۆژیا بەسەر ئەدەب بەمانای ، کوشتنی ئەدەب و بەرتەسککردنەوەی سنووری خەیاڵ و بیرکردنەوەکان و داشۆرینی بەهاکانی جوانی و نوێبوونەوە دێت .

_ ئایدیۆلۆژیا و (زمان و ئازادی و ڕەخنە)

زمان سەرەکیترین بنیاد و پێکهاتەی ئەدەب و نووسینە ، لەدەرەوەی زمان هیچ ئەدەبێک بوونی نییە . لەنێو ئەدەبیشدا زمان دەیەوێت ڕۆلی خۆی ببینێت ، زمانی ئەدەبی لە ئاکامی گەشەی ڕەچەڵەکی مرۆڤ

خۆیەوە هاتەتە بوون و پەرەی سەندووە . لە ئاکامی ململانێکان لە پێناو مانەوەدا . ئەویش دەکرێ بڵێین ، مێژووی گەشەی مرۆڤ لە ئەنجامی بەریەککەوتنی ژیان و ئەو واقیعەی ڕووبەڕووی بۆتەوە ڕێکخستنیان لە پەیوەندییەکی زمانەوانیدا بووە . (بە باوەڕی (چۆمسکی) یش نەک هەر زمانی ئەدەب / بەڵکو هەموو زمانە مرۆییەکان ڕەسەنن ، لەوەدا کە بەهۆیانەوە هەموو بیرەکانی مرۆڤ لەبارەی خۆیان و دەورو بەریانەوە دەگەنە مرۆڤی تر ، ڕەسەنایەتیش هەربەوە نایەت کە مرۆڤ یاساکانی زمانەکەی جێبەجێ بکات بەڵکو ، هەندێجار لە ڕێگەی بەزاندن و شکاندنی یاساکانەوە دروست دەبێ …!) ، دەکرێ لەنێو ئەدەبدا بە شێوەیەکی ئەبستراکت ئیش لەسەر زمان بکرێت ، بێ گوێدانە هیچ یاسا و ڕێسایەک و هیچ سیستەمێکی ڕێزمانی و خاڵبەندی و هیچ سیستەمێکی تر .

ئەدیب دەتوانێت بەشێوەیەک ئیش لەسەر زمان بکات تا بەزاندن و لادان ، بە جیاکردنەوەی زمانی ئەدەبی لەگەڵ زمانی ئاسایی ڕۆژانە و بە شێوەیەکی چڕاکانە ئیش لەسەر نوێبوونەوە دەکات . هەروەک لە کتێبی (لێکۆڵینەوە زمانەوانییەکان) دا هاتووە و دەڵێ (بە پێچەوانەی زمانی ئاخاوتنی ڕۆژانە زمانی چیرۆک و زمانی زانستەکان ، زمانی شیعر ، دیاردەیەکی تەواو ئاڵۆزە نە کات (مێژوو) ، نە شوێن (جوگرافیا) نە ڕێزمان ، نە یاساکانی واتا سازی ، نە ڕێنووس ، سنووری بۆ ناکێشن و لە دەسەڵاتی کەم ناکەنەوە) ، چونکە ئەدەب زۆتر بابەتێکی جوانناسییە ، نەک پیادەکردن و بەرجەستە کردنی کۆمەڵایەتییانە و بیروباوەڕی ئایینی یان ئایدیۆلۆژی .

چونکە دواجار ئومێد و ئارەزووەکانی مرۆڤ دەبنە سەرچاوەیەکی پڕ وزە بۆ جوولەی ئەدەب و شارستانێتی . بەمانایەک زمان لە ئەدەبدا ، ئەو ڕووبەرەیە کە بیر و مەعریفە و خەیاڵی مرۆڤ تێیدا گەشە دەکات ، دواجار نەک هەر لە ئەدەبدا بەڵکو زمان دەبێتە یەکێک لە پێکهاتە سەرەکییەکانی بوونی مرۆڤ ، مرۆڤ بە گشتی بە هەموو ڕەنگ و ڕەگەز و نەتەوە و ئایینەکانەوە . وەکچۆن منداڵ لە ساڵەکانی سەرەتادا ، کاتێک مێشکی لەژێر کاریگەری ناخودئاگایی دایە ، هەر کەلوپەلێکی بکەوێتە دەست یاری پێدەکات و لە ناخی ناخەوەی ئارام و دڵخۆش دەبێ ، نووسەریش / (زمان و وشە) ئەو کەلوپەلانەن یاری پێدەکات ڕۆحی پێیان ئارام دەبێتەوە و لەزەتییا لێ دەبینێت ، وەک قوڕی دەستکرد ، وشەی نوێ و ڕەنگی نوێیان لێ دروست دەکات ، وەقسەیان دەهێنێ دەنگی نوێیان لێ دەبیستێ ، زمان بۆ نووسەر ئاوێنەیەکە ، دەتوانێ هەموو نهێنی و دیوە شاراوەکانی خۆی تیا ببینێ ، نووسەر لە نێو

ئەم ئاوێنەیەدا کۆلۆمبسەکە ، هەموو ئەو رووبەرە تاریکە نەبیندراوانە و هەموو کوچەو کۆڵانە نەدۆزراوەکان ، دەدۆزێتەوە و بەسەریان دەکاتەوە .

بە گوێدانە هێز و جوولە و کاریگەرییە دەرەکییەکان ، لەوکاتەدا تەنها هەرخۆیی و خەونەکانیەتی ، خۆی وەک بوونێکی رەسەن لەنێو ئەم ڕووبەرە کاردەکات .. ئازاد لە هەموو گاریگەرییە دەرەکییەکان ، لەم ڕووبەرە نووسەر بە تەواوی مانا ئازادە و مومارەسەی ئازادییەکانی خۆی دەکات ، وەک مرۆڤێکی یاخی خۆی بە هیچ بیروباوەڕ و کەلتوور و دەسەلاتێک شل ناکات ، ئەدەب و نووسین / ئەو شوێنانەن کە مرۆڤ دەتوانێ لەوێدا تەواو ئازاد بێ لە قسەکردن و لە ڕەفتار و لە دەربڕینی هەر شتێک کە بیەوێت ، (نەک هەر ئەوە بەڵکو شاعیر یان ئەدیب بۆیان هەیە هەموو زمانە مرۆییەکان بە سەرچاوەی خۆیان دابنێن و فەرهەنگی ئەم هەموو فەرهەنگەکانی جیهانی بەهەر زمانێک بن و لە هەر سەردەمێکدا کۆکرابنەوە) ، دواجار / ئازادیش ئەوکاتە مانایەکی هەیە کە مرۆڤ دەتوانێ مومارەسەی بکات ، هەروەها / ئازادی ڕەتکردنەوەی هەموو ئەو بارەدۆخانەی کە بوونی مرۆڤ دەشێوێنی و پێی دەکات لە نامۆیی . بەڵام ئایدۆلۆژیا ئەم ئازادییەی نووسەر لەنێو ڕووبەری ئەدەب و زمان بە یاخیبوون و لادەر لە قەڵەم دەدات ، ئایدۆلۆژیا گەمەی زمانەوانی و ئیشکردن لەسەر میتافۆر و وێنە و پارادۆکس و پرسیار و گومان و پێکهاتە ڕەوانبێژییەکان .. و ئەمانە بۆ ئەو بەهایەکی ئەوتۆیان نییە ، هێندەی زمانێکی شەفاف و ڕوونی لە نووسەر دەوێت هەندێکجاریش زمانێکی دروشمئامێز ، بۆ گەیاندنی مەبەست و پەیامێکی دیاریکراو . چونکە بۆ ئایدۆلۆژیا ئەدەب جگە لە هۆکارێک هیچی تر نییە ، ئامانج نە داهێنانە نە جوانکاری .

بە دیوێکی تریش ، ڕەنگە / زۆرێک لە نووسەران لە ڕێگەی ئەو عەشقەیان بە بیروباوەڕ و ئایدۆلۆژییەکەیان ، بێ هیچ فشار و کاریگەرییەکی دەرەکی بکەونە ژێر ڕکێفی ئایدۆلۆژییەکەیان و لەزەت لەوە ببینن کە ، بەم شێواز و ستایلە بنووسن کە هاوتەریب دەنەوە لەگەڵ مەبەست و ئامانجی ئایدۆلۆژییەکەیان . بە مانایەک نووسەرانێک خۆیان زنجیری ئایدۆلۆژی و کاریگەرییەکانی دەرەکی لە دەستی خۆیان دەکەن و ڕووبەری خەیاڵ و بیرکردنەوە و شێواز و ستایل و زمانەکەیان بەرتەسک دەکەنەوە ، بە بڕوای من / ئەم نووسەرانە کۆیلە و وابەستەن ..! چونکە دەبێ لەوە بەئاگابین ، ئایدۆلۆژیا نەک هەر بەرامبەر بە گەمە زمانەوانییەکان و ستایل و

جوانکارییەکان بەڵکو ، هەوەدەدات ئازادی نووسەر سنووردار بکات ، چونکە ئایدیۆلۆژیا ناتوانێ لەوە تێبگات (ئەدەب بە زمانی ئەندێشە و فەنتازیا دەنووسرێ ، ئەندێشە و فەنتازیاش سیفاتی دیالەکتیکیان هەیە …!) ، نەک هەر ئەمە بەڵکو ، ئایدیۆلۆژیا بەرامبەر ڕەخنەش هەمان ڕۆڵ دەگێڕێت .

ڕەخنە بە ئایدیۆلۆژیا ، یەک مانای هەیە ، ئەویش / دەبێ ڕەخنە لە ئەویتر بگریت و داکۆکی سەرسەختانە لە بیروباوەرەکەی خۆت بکەیت . ڕۆڵی ڕەخنەگر هەرەسهێنان و تێشکانی لەشکری بەرامبەرە .. ! قسەیەکی تەقلیدیش هەیە بەرامبەر ڕەخنە بە هەموو ئایدیۆلۆژیا و بیروباوەرەکان ڕاستە ، کە ئەویش / ئەگەر ڕەخنەکە هاوتەریب بوو لە گەڵ ئاسۆ ئامانجەکانی ئەو ، واتە گەر لە بەرژەوەندی ئەودا بوو ، ئەوا ڕەخنەیەکی (بونیادنەرە) ئەگەرنا دەبێتە ڕەخنەیەکی (ڕووخێنەر) ..! بەبێ هیچ لەبەرجاوگردتنی میتۆد و جدییەت و بنەمای مەعریفی و زانستی ڕەخنەکە .. گرینگ ئەوەیە ئەم ڕەخنەیە لەگەڵ تۆ دەتەوێ یان نا ..! رۆژانە ئەوە دەبیستین لە ڕەخنەکانی بەرامبەر بە یەکتری بە (ژەهر) ناوزەد دەکەن ، پێیان وایە ڕەخنەکان و نووسینەکانی دژبەیەک ژەهرەکە بە دژی یەکتری بڵاوی دەکەنەوە ، لەولاوەش هەموولایەن و ئایدیۆلۆژییەکان بە ماسکێکی ناشیرین و ڕەزا قوسەوە / باس لە ئازادی و دیموکراسی و گرینگی ئەدەب و ڕەخنە و بەهای مرۆڤ و مرۆڤایەتی دەکەن . ئەوەش بەو مانایە نایەت کە / دەستی سیاسەت و ئایدیۆلۆژیا ببڕین لەنێو ئەدەبدا یان ئەدەب نەتوانێ قسە لە سیاسەت بکات . بەڵکو هەموو نووسەرێک ئازادە چۆن بیردەکاتەوە و یان هەڵگری چ بیروباوەڕیک و ئایدیۆلۆژیایەکە بەڵام ، گرینگە کە ئەدەبەکەی نەخاتە ژێر ڕکێفی ئایدیۆلۆژیایەکی دیاریکراو ، واتە / ئەدەبەکەی نەبیتە هۆکار بۆ ئایدیلۆژیایەکی دیاریکراو . مەبەستی تایبەتیشمان تەنها (پاراستنی ڕووبەرێ گەردوونیەکەی ئەدەبە) ، لێرەدا بە باشی دەزانین کەوا / نووسەر خاوەن ڕوئیاو بیرکردنەوە و جیهانبینی تایبەت بەخۆی بێت ، چونکە بە پێویستی دەزانم لێرەدا پێ لەسەر ئەم وتە گرینگەی ڤۆڵتێر دابگرم کە دەڵێ ، (ڕەنگە لە بیر و بۆچووندا جیاواز بین ، بەڵام ئامادەم بمرم لە پێناو داکۆکیکردن لە بیروبۆچوونت ..!) دواجار ئەدەب بەرهەمی بیری مرۆڤە و هاوتەریبە لەگەڵ مرۆڤ و بەها مرۆییەکان ، حەقیقەتیش (بە تەنیا) لەلای هیچ لایەنێک و ئایدیۆلۆژیایەکی دیاریکراو نییە ..!

دیسەمبەری ٢٠١٨

سەرچاوەکان :

بۆ نووسینی ئەو بابەتە سوود لەم سەرچاوانە وەرگیراون .

١/ کتیبی (تیۆری ئەدەبی)
نووسینی / (تێری ئیگڵتن) .. وەرگێڕانی (عەتا قەرەداغی)

٢/ کتێبی (ئەدەب چییە) .. نووسینی (ژان پۆڵ سارتەر)
وەرگێڕانی (مستەفا غەفوور)

٣/ کتێبی (نامەیەک لەبارەی لەبووردەییەوە)
نووسینی (ڤۆڵتێر) .. وەرگێڕانی لە عەرەبییەوە (عەبدولڕەزاق عەلی)

٤/ کتێبی (لێکۆڵینەوەی زمانەوانییەکان) .. نووسینی / (پرۆفیسەر د.محەمەد مەعروف فەتاح)

کۆکردنەوە و ئامادەکردنەوەی / (شێروان حسەن خۆشناو) ، (شێروان میرزا قادر)